

YENİ BİR ANAYASA İÇİN ÖNERİLER

Doç. Dr. Yılmaz ALİFENDİOĞLU (*)

I. GİRİŞ

Günümüzde, modern bir devletin hukuksal yapısı Anayasa temeli üzerine kurulur. Anayasa devletin niteliğini ve temel kurumlarını, temel hak ve özgürlükler ile kamu yetkisinin sınırlarını ve kullanılma koşullarını düzenleyen emredici kurallar bütünüdür. Anayasa üst norm niteliğiyle hukuksal çerçeveyi kurarken, aynı zamanda hak ve yetkilerin sınırlarını belirler. Başka bir deyişle, anayasa, siyasal iktidarın kullanılmasını sınırlayan ve denetlenmesine olanak sağlayan bir hukuksal araçtır (1). Bu nedenle Anayasalar, temel hak ve özgürlüklerin güvencesi sayılırlar. Demokratik ülkelerde anayasaların devlet ile toplum arasında bir uzlaşma belgesi olduğu varsayılır.

Günümüzde anayasalar, kişiliğin korunması, ailenin, konutun ve özel yaşamın güvence altına alınması, hareket ve dolaşım özgürlüğü, düşünce ve basın özgürlüğü, toplantı ve gösteri özgürlüğü (2) gibi yalnız negatif hakların (birinci kuşak haklar) (3) değil, devlete kimi görevler vererek, sendika özgürlüğü, grev ve toplu sözleşme hakları, çalışma hak ve özgürlüğü, sosyal güvenlik hakları, yeterli bir yaşam düzeyine sahip olma hakkı, sağlık hakkı, ko-

(*) Çankaya Üniversitesi Hukuk Fak. Anayasa Mahkemesi Emekli Üyesi

(1) Sartori Giovanni, Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği, Çev. Ergun Özbudun, yetkin 1997 Ank. Yayını, S. 253.

(2) İbrahim Ö. Kaboğlu, Anayasa ve Toplum, İmgi Kitapevi, 2000, Ankara, S. 11-14, Anayasada Özgürlükler Sistematiği,

(3) Kaboğlu, a.g.y. S. 11

nut hakkı, eğitim ve daha genel kültür hakları gibi (4), pozitif haklarını (ikinci kuşak hakları) (5) da koruma işlevini yüklenmişlerdir. Son yıllarda çağdaş anayasalarda, dayanışma hakları olarak adlandırılan, insanlığın ortak değeri olan tarihsel, kültürel ve doğal varlıkları koruma hakları, çevre hakları, sağlıklı bir çevrede yaşam hakkı, gelişme hakkı, barış hakkı, biyolojik babalık hakları gibi haklar(üçüncü kuşak haklar) (6) da, korunan temel hak ve özgürlükler bloku içinde yer almaya başlamıştır. Anayasanın işlevi konusunda daha çarpıcı görüşler de ileri sürülmektedir. Bu görüşlere (7) göre, hükümetler, sınırsız iç ve dış borç alma girişimi ile ya da çok yüksek düzeyde enflasyonist uygulamalarla ülkenin geleceğini ipotek altına almamalıdır; Anayasalar bu konularda da, yasaklayıcı ya da düzenleyici kural getirmelidir. Bu görüşe göre, Anayasalarda, bütçe açıklarını önleyici; Devlet gelir ve giderlerini bütçe içinde toplayıcı; para basımını, iç ve dış borç alımını, transfer ödemelerini ve mali yardımları sınırlayıcı kurallar yer almalıdır (mali anayasa).

Gelişmiş ülkelerdeki çağdaş anayasalar, demokratik hukuk devleti, insan hakları gibi evrensel ortak değerleri tüm kurum ve kuruluşlarıyla bünyelerinde toplarlar; bu yapılanma, toplumun yapısına ve genelde kabul gören ortak değerlere göre biçimlenir. Gelişmekte olan ülkelerde ise, anayasalar, hukuksal yapıyı kurarken, aynı zamanda tabanda, toplumsal gelişimi ve değişimi hızlandırma işlevini yüklenirler ve çok halde de egemen güçlerin görüşlerine göre biçimlenirler. Bu nedenle, toplumdaki ortak değerlerle, anayasa yapımını etkileyen güçlerin görüşleri kimi zaman çatışma durumundadır.

II. TÜRKİYE İÇİN NEDEN YENİ VE SİVİL BİR ANAYASA GEREKMEKTEDİR?

Askeri bir ihtilali takiben yapılan 1982 Anayasası, güçlü yürütme ve sınırlandırılmış özgürlükler esasına dayanmaktadır. Bu Anayasada, 12 Eylül Rejimine Geçici 15. Maddeyle süreklilik kazandırılmıştır; olağanüstü rejim çok

(4) Kaboğlu, a.g.y. S. 12

(5) Kaboğlu, S. 12

(6) Kaboğlu, a.g.y. S. 12-13

(7) Amerika'da, özellikle Virginia Eyalet Üniversitesi ve Politeknik Enstitüsünde geliştirilen ve daha çok 1987 Nobel Ekonomi ödülünü alan James Buchanan ile Brennan, F.A. Hayek ve Friedman tarafından temsil edilen görüş.

geniş ve kapsamlıdır; yürütme, temel hak ve özgürlükleri durdurmaya varan yetkilerle donatılmış, birey yerine “Devlet” esas alınmıştır; TBMM’ne karşı siyasal sorumluluğu bulunmayan Genelkurmay, genel idare içinde bürokratik bir makam olmaktan çok, doğrudan başbakanlığa bağlı, Milli Güvenlik Kurulu içinde ağırlığını hissettiren ayrı bir organ görünümündedir.

Siyasal partiler ve sivil toplum örgütleri Anayasanın ve ilgili yasaların kıskaçı içindedirler ve ancak kendilerine bırakılan alanda etkinlik gösterebilmektedirler. Ayrıca siyasal partilerde lider sultas ve uygulama parti içi çalışmalarının demokrasi ilkelerine uygun olarak yürütülmesini engellemektedir.

Düşünceyi açıklama özgürlüğünün sınırlayıcı kuralları da dikkate alındığında, demokratik devlet niteliğinin gerektirdiği çoğulculuk ilkesi büyük oranda yaşama geçirilememiştir.

1982 Anayasasında bir yandan yetkiler arttırılırken, öte yandan, artan yetkinin yargı denetimi yoluyla dengelenmesi (frenlenmesi) ihmal edilmiş, hukuksal güvenceler 1961 Anayasasına göre zayıflatılmıştır.

Ayrıca, 1982 Anayasasında, devletçe benimsenen uluslararası kuralların, iç hukuk kurallarına dönüşümünü kolaylaştıracak çatışmayı çözücü norm yoktur; uluslararası sözleşmelerle oluşan uluslararası hukuka ve uluslararası siyasal gelişime uyum sağlamayı olanaklı kılacak kurallar yer almamıştır.

1982 Anayasasında laiklikle bağdaşmayan kuralların bulunması ve dinin, zaman zaman, siyasal amaçlı kullanımı toplumda çatışma alanları yaratmıştır.

Bir başka neden de koalisyon hükümetlerinin, vazgeçilmez iktidar modeli olarak ortaya çıkması ve sorunlara çözüm bulmada yeterli etkinlik içinde olamamalarıdır.

Tüm bu nedenler yeni bir anayasa yapımının gerekçesini oluşturmaktadır.

III. YENİ BİR ANAYASANIN YAPIMINDA GÖZÖNÜNDE TUTULMASI GEREKEN İLKELER

• DAHA AZ KATI BİR ANAYASA

Toplumdaki sürekli devinim, ortaya çıkan yeni gereksinimler, sosyal ve teknolojik gelişim anayasalarda da değişimi gerekli kılar. Bu nedenle 1982

Anayasasının 175. Maddesi daha sadeleştirilmelidir. Anayasalar, toplumun değişim ve gelişen yapısına ve gereksinmelerine uyum sağlamalıdır.

- DAHA AZ İDEOLOJİK BİR ANAYASA

Toplumun gelişen ve değişen yapısı anayasaların ideolojik ya da dogmatik temellere dayandırılmasıyla çelişir. Anayasalar toplumun gelişim ve değişimine ya da ortaya çıkan yeni değerlerin kabulüne engel olmamalı, temel ilkeleri belirlemekle yetinmelidir.

- KENDİ İÇİNDE DAHA AZ ÇELİŞKİLİ BİR ANAYASA

1982 Anayasasında kendi içinde gözlenen çelişkilerin, yeni anayasada yenilenmesine meydan verilmemelidir.

- DAHA AZ AYRINTILI BİR ANAYASA

1961 ve 1982 Anayasalarının, tepkisel nitelikli olmaları ve her sorunun anayasayla çözümlenmesi gerektiği yönündeki anlayış ayrıntılı düzenlemelerinin nedeni olmuştur. 1982 Anayasasının yapılması sırasında, bunlara ilaveten, bir yandan Avrupa İnsan Haklarının Sözleşmesinin tanıdığı özgürlükleri anayasaya monte etmek, öte yandan bu özgürlükleri yasaklar ve sınırlamalarla etkisiz duruma getirebilmek çabaları; 1982 Anayasasının, 1961 anayasasına göre daha ayrıntılı olması sonucunu doğurmuştur.

Anayasaların ayrıntılı olmaları, kısa sürede değiştirilmeleri gereksinimini ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca, yasalarla düzenlenecek konuların anayasalara alınması anayasaların ihlali ve anayasalara uyulmaması olgusunu da beraberinde getirmektedir (8).

- İNSAN HAKLARINA DAYALI BİR DEVLET YAPISI VE İNSAN HAKLARI ANLAYIŞININ YAYGINLAŞTIRILMASI

İnsan hakları insanlığın onuru ve ortak değeridir, korunmalıdır ve öğretilmelidir.

(8) Sartori, a.g.e., S. 254

- DAHA ÖZGÜRLÜKÇÜ, DAHA DEMOKRATİK, ÇOĞULCU VE KATILIMCI BİR ANAYASA
- LAİK DEVLET NİTELİĞİNİN KORUNMASI

Laik devlet, çok kültürlülüğün, değişik inançların, farklı yaşam biçimlerinin yer aldığı ülkemizde, uygarlığın, çağdaşlığın ve bölünmez bütünlüğün harcıdır; hoşgörü karşılıklı tahammül, farklı inançların çoğulculuk temelinde sulh içinde birlikteliğini sağlar, ve mutlaka korunmalıdır.

IV. YENİ BİR ANAYASA İÇİN ÖNERİLER:

- Yeni bir anayasanın öncelikle, yukarıda sayılan ilkelerin ışığında yapılması ve 1961 ve 1982 Anayasalarının sistematiğinin temelde benimsenmesi gerektiği görüşündeyiz.

- BAŞLANGIÇ

Anayasanın bir “başlangıç” içermesi 1961 Anayasasıyla başlatılan geleneğin devamı yönünden uygun düşer. Başlangıç, içerdiği temel ilkelerle anayasal kuralların anayasanın ruhuna ve esprisine uygun biçimde yorumunu ve anlatımını kolaylaştırır. Başlangıç, çağdaş devlet, insan haklarının ve hukuksal evrensel kurallarının üstünlüğü, insan onuru demokrasiye bağlılığın erdemi, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının gelişmiş ülkelerin insanlarının sahip olduğu hak ve özgürlüklere layik olduğu yönündeki inançla ve temel ilkelerle biçimlenmelidir.

1982 Anayasasındaki, egemenliğin kullanılmasını “bu Anayasada gösterilen hürriyetçi demokrasi ve bunun icaplarıyla belirlenmiş hukuk düzeni” ile sınırlayan kural Başlangıç’tan çıkarılmalıdır.

Başlangıç, ideolojik dogmalardan, milliyetçilik ve ırksal kökenli şovenist (9) deyimlerden arındırılmalı, Atatürk’ün belirlediği ve toplumun üzerine titrediği çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma azminin ve Cumhuriyetin temel değerleriyle ilgili ilkelerin vurgulanmasıyla yetinilmelidir.

(9) Şovenizm (Chauvinisme), ırk ve uluslar arasında ırksal ve ulusal düşmanlık yaratmayı amaçlayan ve bu yolda kışkırtmada bulunan aşırı ulusçuluk akımı, Türkçe Sözlük, TDK yayını, 7. Baskı, S. 1125

- CUMHURİYETİN NİTELİKLERİ

1982 Anayasasının 2. Maddesinde “toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı” olma sözcükleri kapsam ve içerik açısından tartışmalara neden olmaktadır. Bu nedenle Cumhuriyetin nitelikleri Anayasaya, 1961 Anayasasındaki yazılış biçimiyle alınmalıdır.

- AVRUPA BİRLİĞİ HUKUKUNA UYUM SORUNU

Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) üyesi olabilmesi olasılığı düşünülerek, AB'ye geçiş yolları açılmalıdır. Bu bağlamda, egemenliğin kayıtsız koşulsuz ulusa ait olduğu belirtildikten sonra, Türkiye'nin AB'ye kabulü durumunda AB hukukundan doğacak yükümlülükler saklı tutulmalıdır. Benzer düzenlemeler, yasama, yürütme, yargı, anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı ile ilgili maddelerde ve 90., 138. Maddelerin karşıtı maddelerde de yapılmalıdır.

- YÜRÜTME GÖREVİ

Yürütme, 1961 Anayasasında olduğu gibi, “yasalar çerçevesinde yerine getirilecek” göreve dönüşmelidir (10).

- HÜKÜMET SİSTEMİ

Çağdaş anayasa, seçmenlerin sadece oy kullandığı klasik temsili hükümet sisteminden yarı temsili sisteme ya da yarı doğrudan demokrasiye geçişin yolları aranmalı, bu amaçla anayasada, meclisin feshi ve erken seçim, dilekçe hakkı, önemli konularda eğilim belirleyici halkoylaması, dayanışma grevi, kimi koşullarla halkın yasa önerisi gibi yönetimi etkileme ve yönetime katılım yolları açık tutulmalıdır. Özellikle yerel yönetimlerde sivil toplum örgütlerinin karar organlarına doğrudan katılımına olanak sağlanmalıdır.

(10) Oya Araslı, Raporu

• ANAYASANIN ÜSTÜNLÜĞÜ VE BAĞLAYICILIĞI

Anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı ilkesini yaşama geçirecek tüm kurumlar Anayasada yer almalı, anayasanın üstünlüğü ilkesiyle bağdaşmayan ayrıklı kurallar Anayasadan çıkarılmalıdır. Ayrıca, “anayasa kavramı”ndan uluslararası hukukun bağlayıcı kurallarına geçiş yolları açık tutulmalı, “Anayasa” özellikle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ile birlikte düşünülmesi ve anlaşılmalıdır. Çağımızda Anayasaya ve yasalara bağlılık yanında, uluslararası sözleşmelerle oluşan ulusalüstü hukuka uygun davranmanın gereği, hukuk devleti olabilmenin vazgeçilmez koşuludur.

• PARLAMENTER SİSTEME ETKİNLİK KAZANDIRILMASI

Anayasanın hazırlanmasında erekler arasında işbirliğine ve yumuşak güçler ayırımına dayalı parlamenter sisteminin üretme yönünden rasyonalize edilmiş biçimleri üzerinde ciddi olarak durulmalı, klasik parlamenter sistemin durağanlaştığı ya da etkisizleştiği yönler giderilmelidir. Milletvekilliği ile bakanlık aynı kişide toplanmamalıdır.

• KÜRESELLEŞME

Anayasada iç hukuktan uluslararası hukuka geçiş yolları açık tutulmalıdır. Anayasada, iç hukuk ile dış hukuk kuralları arasında çatışma olduğunda sorunları çözümlenici çakışma normları oluşturulmalıdır. Özellikle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa Birliği Yönünden durum önem kazanmaktadır. Ülkenin saygınlığı, bir oranda, ahdi vefa anlayışına, uygar ülkelerin kabul ettikleri ortak değerleri benimsemeye ve uygulamaya bağlıdır. Öte yandan küreselleşme olgusu, devasa büyüyen ve tekelleşen şirketler karşısından ulusal boyutlu kimi çıkarların korunmasını da gerektirmektedir. Anayasa, aynı zamanda, konunun bu boyutuyla ilgili koruyucu ilkeler de içermelidir.

1982 Anayasasının 6., 7., 8., 9., 11., 90. ve 138. Maddeleri, AB Hukukuna geçiş olanağını sağlamak açısından istisnalara yer verecek biçimde düzenlenmelidir.

Bu bağlamda, egemenliğin ulusa ait olduğu belirlenirken uluslararası hukuktan doğan hak ve yükümlülükler, özellikle AB Hukukuna geçiş yolları açık tutulmalıdır. Küreselleşme olgusu karşısında egemenliğin ifade ediliş biçimi yeni bir anlayışla ele alınmalıdır.

• TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLER

1. DÜŞÜNCE VE ANLATIM ÖZGÜRLÜĞÜ

Anayasada, temel hak ve özgürlükler en geçiş biçimiyle yer almalıdır. Özellikle düşünce ve anlatım özgürlüğü üzerindeki sınırlamalar ve dil yasağı kaldırılmalıdır. Sınırlamalar istisnai olmalı, soyut kavramlar yerine açık ve yakın tehlike ölçütüne dayanmalıdır.

1982 Anayasası, düşünce özgürlüğü ile düşünceyi açıklama özgürlüğüne ayrı maddelerde düzenlemiştir (m. 25, 26). Anayasa madde 25'e göre, "herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir.", madde gerekçesine ve Anayasa Mahkemesinin kararlarına göre bu özgürlük kişinin iç dünyasındadır, mutlak- tır, açığa vurulmadıkça, olağanüstü hallerde dahi sınırlandırılmaz. Ancak, 1982 Anayasasının yazımına göre, 25. Maddedeki anlamda kişinin iç dünya- sında kalan mutlak düşünce ve kanaat özgürlüğü, Anayasanın 13. Maddesin- de sayılan genel nedenlerle sınırlandırılabilir. Bu çelişki giderilmelidir. Ayırı- ca, Anayasanın 25. Maddesinin ikinci fıkrasında, düşünce ve kanaatleri açık- lamaya zorlama aşağı getirilmiştir. Bu kural, düşünceyi açıklamayla ilgili 26. maddede yer almalıdır. Önerimiz düşünce özgürlüğünün 1961 Anayasasında- ki gibi belirtilmesidir.

2. TOPLANTI HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİ (ÖRGÜTLENME VE TOPLU TAVIR KOYMA ÖZGÜRLÜĞÜ)

Demokratik, katılımcı ve çoğulcu bir devlet yapısının en belirgin özellik- lerinden biri, siyasal partiler yanında, sivil toplumun, serbestçe örgütlenebil- mesi, dernek, vakıf, sendikalar, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluş- ları yoluyla kendisini toplu olarak özgürce ifade edebilmesidir. Suç oluşturu- mayan sivil itaatsizlik dahi uygar bir toplumun kendisini ifade yollarından bi- risidir.

1982 Anayasasının 33., 51. ve 135. Maddelerinde yer alan, demekler, sen- dikalar ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, "siyasi amaç güde- mezler, siyasi faaliyette bulunamazlar" biçimindeki kural, 1995 yılında söz konusu maddelerden çıkartılmasına karşın; siyasi amaç gütmenin ve faali- yette bulunmanın anlatım araçlarından biri olan "toplantı ve gösteri yürüyü- şü düzenleme hakkına ilişkin 34. Maddedeki yasak bu kuruluşlar yönünden devam etmektedir.

Yeni Anayasada örgütlenme özgürlüğü, sendikal haklar, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı yeni bir anlayışla AİHS ve İLO ile belirlenen ölçütlere göre düzenlenmelidir.

3. AİHS

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, iç hukuk kuralı durumuna dönüştürülmelidir. Anayasadan, Sözleşmenin Türkiye’ce kabul edilen ek protokollarına ve AİHM’nin kararlarına geçiş yolları açık tutulmalıdır.

4. ÖLÜM CEZASI KALDIRILMALIDIR (11)

Ölüm cezasının kaldırılmasına ilişkin 6 numaralı protokol en kısa sürede onaylanmalıdır. Ölüm cezasının kaldırılmasına bağlı olarak 1982 Anayasasının 15. ve 17. Maddelerinde de gerekli değişiklikler yapılmalıdır.

5. ADİL YARGILANMA HAKKI

Anayasada, her kişinin AİHS’ne koşut adil yargılanmaya hakkı olduğu belirtilmelidir.

6. KİŞİ ÖZGÜRLÜĞÜ VE GÜVENLİĞİ

AİHS’nin 5. Maddesinin öngördüğü kurallar benimsenmelidir. Ayrıca, yakalanan ya da tutuklanan kişinin durumunun yakınlarına “derhal” bildirilir kuralına istisna tanınmalıdır (12).

7. İŞKENCE

İşkence yapılması yalnız yasaklanmamalı, aynı zamanda insan onuruna karşı işlenmiş en büyük suç olduğu Anayasada yer almalı, işkence sonucu sağlanan ikrar geçersiz kabul edilmelidir.

8. SAVUNMA HAKKI

Savunma suçlama ile başlamalıdır. Savunma hakkını önleyici durumları kaldırmak ve savunma hakkını kolaylaştırıcı önlemler almak devletin görevi

(11) Oya Araslı,y Atila Sav, Ülkü Azrak, Cem Eroğlu’nun Türkiye Barolar Birliği (TBB)’ne verdikleri rapordan

(12) Ülkü Azrak’ın TBB’ne verdiği rapordan

olmalıdır. Anayasada, ceza yargısının sav, savunma ve hüküm esasına dayandığı belirtilmelidir. Savunma ve savunmayı temsil eden kuruluşlar bağımsız ve her türlü etkinin dışında tutulmalıdır (13).

9. DOĞAL YARGIÇ İLKESİ

Davanın, suçun işlendiği tarihte yetkili mahkeme tarafından görülmesi ilkesi kabul edilmelidir.

Yasal yargıç ilkesi de bu anlamda algılanmalıdır.

10. KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI

Basın özgürlüğü yanında basında tekelleşme önlenmelidir. Basının kitle eğitimin etkili bir aracı olduğu gözden kaçırılmadan bu yönde özendirici, hat-ta zorlayıcı; şiddete kaçan ev ahlaksal değerleri aşındıran yayınlara karşı ise, toplumu koruyucu kurallar öngörülmalıdır.

11. ANAYASADA DİN VE VİCDAN ÖZGÜRLÜĞÜ İLKESİNE VE LAİK DEVLET NİTELİĞİNE UYGUNLUK SAĞLANMALIDIR

Bu amaçla, ilk ve orta öğretim kurumlarında zorunlu din ve ahlak dersleri verilmesi uygulamasına son verilmelidir (14). Diyanet İşleri Başkanlığı, genel idare içinden çıkarılmalıdır. Laik ilk öğretim 11 yıla yükseltilmelidir.

12. SENDİKAL HAKLAR,

Çalışanlara, sendikal hakların tanınmasında İLO sözleşmelerinin belirlediği standartlar esas olmalıdır.

13. ÖZELLEŞTİRME

Anayasada özelleştirmeye ilgili maddede, özelleştirmenin hangi tür işletme ve varlıklar için söz konusu olacağı, tekelleşmeyi önleyici önlemler, çalışanların özlük hakları ve çalışanların öncelikli alım hakları, yabancı sermaye-de aranacak koşullar yönünden açıklık getirilmelidir (15).

(13) atila Sav, a.g.r.

(14) Ülkü Azrak, a.g.r.

(15) Oya Araslı, a.g.r.

14. KADIN HAKLARI

Uluslararası sözleşmelerin ışığında kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesine ve tarlada, evde çalışan kadınların haklarının korunmasına ilişkin ilkeler Anayasada yer almalı, kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın giderilmesinde devlet yükümlü kılınmalıdır (16).

15. ÇOCUK HAKLARI

Çocuk hakları, Anayasayla korunan haklar katoloğu içinde yer almalıdır,

Anayasada, aile hayatına saygı gösterilmesi yanında çocukların korunmasıyla ilgili kurallar da bulunmalıdır. Türkiye tarafından 2.9.1990 günlü, 4058 sayılı yasayla onaylanması uygun bulunan Birleşmiş Milletler Uluslararası çocuk hakları Sözleşmesinde öngörülen haklar çocuklara tanınmalı, belirli yaştan küçük çocuklar için çalıştırma yasağı yanında, çalışan çocuklar için koruyucu kurallar getirilmelidir.

Sokak çocuklarının korunması ve topluma kazandırılmalarıyla ilgili kurallar, ayrıca, Anayasada yer almalıdır.

16. EĞİTİM ve ANADİL

Eğitimde hedef ve kalite Avrupa Birliği olmalı, Anayasada bu yönde ilkeler vurgulanmalıdır. Öğretmen ve öğrenciler yönünden uygulamaya, deneye, başarı ve başarıyı değerlendirmeye dönük bir eğitim; özellikle kırsal alanda üretime dönük ve üreterek-eğitim, esas olmalı; parasız yatılı okul sistemi geliştirilmelidir. Resmi dil Türkçe'nin yanında etnik gruplar için anadil öğrenimine izin verilmeli, bu grupların anadillerinde yayın yapmaları olanağı sağlanmalıdır.

17. İMARLI VE SAĞLIKLI BİR ORTAMDA YAŞAM VE ÇEVRE HAKKI

Anayasada sağlıklı ve yeşil bir çevreyle; tüm yerleşim alanlarında imar, yapılanma ve ulaşım ile ilgili haklar ve ilkeler belirlenmelidir. Anayasada eko-

(16) Oya Araslı, a.g.r.

lojik dengenin korunması ve hayvan haklarına yer verilmelemdir (1982 Anayasa m. 56).

18. BİLGİ EDİNME HAKKI

Sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşam hakkı, birey açısından, bilgi edinme (enformasyon) hakkını içerir. Çevreyi bozma ya da kirletme riski taşıyan proje ve kararlar uygulamaya geçilmeden halka duyurulmalı, projeye halkın katılım ve desteği sağlanmaya çalışılmalıdır. Böylece zararı önleyici önlemler iş işten geçmeden ya da zarar büyümeden alınmış olur. Kişinin bilgi edinme hakkı olmalı, büyük kamusal yatırımlarda başvuru üzerine ya da başvurusu olmasa dahi doğrudan, devletin halkı bilgilendirme görevinin olması gerekir (17). Kamu hizmetlerinin yürütülmesinde yukarıdan aşağıya doğru güdümlenme, tek yanlılık ve gizlilik, saydam ve demokratik yönetimle uzlaşmaz.

Yeni Anayasada, saydam bir yönetim için, kişinin bilgi edinme hakkı; devletin bilgi verme ve büyük kamu harcamalarına halkın katılımını sağlama görevi birlikte yer almalıdır.

19. ANADOLU UYGARLIKLARI

Tarihsel ve kültürel kaynaklarımızı ve insanlığın ortak değerlerini oluşturan Anadolu uygarlıklarının meydana çıkarılması, korunmaları, tarihsel konumlarıyla yaşama geçirilmeleri ve tanıtımlarıyla ilgili kurallar Anayasada yer almalıdır (1982 Anayasası m. 63). Türkiye, Anadolu Uygarlıklarını, bu topraklar üzerinde yaşayan atalarımızın yarattıkları tarihsel ve kültürel zenginliklerin (kendi uygarlığımızın) bir parçası olarak görmeli, öyle algılamalı ve korumalıdır.

20. SEÇİM

1982 Anayasasında, milletvekili ve mahalli idare seçimlerinin iki türlü yapılmasını önleyici bir kural bulunmamaktadır. Bu konu ve ülke barajı yasayla düzenlenebilir. Ülke barajının yasayla %5 olarak kabulü yerinde olacaktır (18).

(17) Kaboğlu, a.e.y. S. 24-25

(18) Cem Eroğul, a.g.r.

Anayasadaki, seçim yasalarını, “temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkeleriyle sınırlayan kural Anayasadan çıkarılmalıdır.

21. SOSYAL VE EKONOMİK HAKLARA SINIR

1961 ve 1982 Anayasalarındaki, devletin sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasayla belirlenen görevlerini, ekonomik istikrar ya da iktisadi gelişmeyi gözeterek “mali kaynakların yeterliği” ölçüsünde yerine getireceğine ilişkin kural, devlete mali ve ekonomik görevlerini yerine getirmeden kaçınmayı sağlamaktadır. Devletin sosyal niteliğinin gerçekleşmesi büyük oranda “mali kaynakların yeterliği” özürünün arkasına saklanmamasını gerektirir. Nitekim Türkiye, Avrupa Sosyal Şartı’nın 16.6.1989 günlü, 3581 sayılı yasayla onaylanmasını uygun bulmuştur. Bu Şartta “mali kaynakların yeterliği” yönünde bir ölçüt yer almamıştır.

22. VATANDAŞLIK

1982 Anayasasında, yabancı babadan Türk anadan olan çocuğun vatandaşlığı ile Türk babadan doğan çocuğun vatandaşlığı arasındaki mevcut ayırma yeni Anayasada yer verilmemelidir (19).

23. SİYASAL PARTİLER

Demokratik siyasal yaşamın vazgeçilmez unsuru olan siyasal partiler, sivil toplum örgütleriyle dayanışma içinde olabilmelidirler. Siyasal partiler iktidarı, siyasal partiler+sivil toplum örgütleri (gençlik örgütleri dahil) iktidarına dönüşmelidir. Siyasal partilerin kapatılmaları zorlaştırılmalıdır. Kapatma, nihai yaptırım olmalıdır. Siyasal partilere, öncelikle kendilerini Anayasa ve yasaya göre düzeltme şansı tanınabilir, bu yeterli olmazsa ilk seçime katılma, belirli bir süre için bütçe yardımı kesme gibi yaptırımlar öngörülebilir.

• TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİ SINIRLANDIRILMASI

1982 Anayasasının 13. ve 14. Maddelerinde sayılan genel nedenler soyut niteliklidir, her yöne çekilebilir. Temel hak ve özgürlükler, genel nedenlerle değil, her özgürlüğün, gerekiyorsa, kendi durumuna özgü özel nedenlerle sı-

(19) Oya Araslı, a.g.r.

nırlandırılmalıdır (20). 1982 Anayasasının 13. Maddesi, 1961 Anayasasının 11. maddesinin 1488 sayılı yasayla değiştirilmeden önceki biçimine uygun duruma getirilmeli; maddede, sınırlayıcı nedenler yerine yöntem ya da ilke belirlemeli, sınırlamanın sınırı “öze dokunmama ve insan onuruna aykırı olmama (21) biçimiyle” algılanmalıdır.

1982 Anayasasının 14. Maddesinde sayılan temel hak ve özgürlüklerin kötüye kullanılmaması amacına dönük nedenler, temelde devleti birey karşısında korumaya dönük niteliktedir. Gerçekte Anayasaların temel görevi ve amacı, devlet karşısında bireyi korumaktır 14. Madde bu temel ilkeye aykırılık oluşturmaktadır. Bu madde, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Bildirisi’nin 30. ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 17. Maddelerine koşut düzenlenmeli, temel hak ve özgürlüklerin, “özgürlükleri yok etme özgürlüğü” de içermediğini belirtmeli ve bununla yetinmelidir.

- GEÇİCİ 15. MADDE

1982 Anayasasında, 12 Eylül rejiminin savunuculuğunu yüklenen Geçici 15. Madde ya da hiç değilse üçüncü fıkra, öncelikle yürürlükten kaldırılmalıdır. 1982 Anayasasının öngördüğü “hukuk devleti”, “Anayasanın üstünlüğü ve yasaların anayasaya uygunluğunun sağlanması” temel kurallarıyla çelişen; Anayasaya aykırı, ancak, anayasal denetimin dışında tutulan 12 Eylül Mevzuatını koruma işlevini yüklenen **geçici 15. Maddenin üçüncü fıkrası** kesinlikle yürürlükten kaldırılmalıdır.

- TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLER HUKUKÇA GÜVENCE ALTINA ALINMIŞ OLMALIDIR

Temel hak ve özgürlüklerinin bir önemli basamağı da, hukukça güvence altına alınmış olmalarıdır. Yasama ve yürütmenin tüm işlemleri yargı denetimine bağlı olmalıdır. 1982 Anayasasında yasama ve yürütmenin yargısal denetimi dışında bırakılan alan anayasanın denetim kapsamı içine alınmalıdır.

(20) Oya Araslı, Ülkü Azrak, a.g. raporlar

(21) Ülkü Azrak, a.g.r.

• YASAMA

1. ÇİFT MECLİS

Yasama çift meclisli olmalı, meclislerden biri, yerel yönetim meclislerinde bir süre çalışan kişilerden seçilerek oluşturulmalıdır. Yerinden yönetim idareleri karar organlarının oluşmasında kamusal alanda görev yapan sivil toplum örgütlerine yer verilmelidir.

2. YASAMA DOKUNULMAZLIĞI VE SORUMSUZLUĞU

Yasama meclisi üyelerine tanınan güvence sadece yasama sorumsuzluğu ile sınırlı olmalı; başka bir deyişle milletvekillerinin ceza yönünden sorumsuzlukları Mecliste kullandıkları oylar, söyledikleri sözler, ileri sürdüğü düşünceler ve bunların dışarıda tekrarlanmasıyla sınırlı kalmalıdır. Yasama dokunulmazlığı, ağır cezalı suçlar, hariç, sadece, milletvekilinin gözaltına alınmamasını ve tutuklanmamasını içermelidir. Suçu takiben, soruşturma ve yargılama yapılabilmelidir.

3. MECLİS SORUŞTURMASI

Meclis soruşturması, uygulamada, karşı partiden olanları güç duruma düşürmenin ya da politik amaçlı sonuçlar elde etmenin aracı olarak düşünülmektedir. Başbakan ve bakanlar hakkında, görevleriyle ilgili suçlandırma TBMM ve yargının ortak işlemiyle yürütülmelidir. Bu amaçla TBMM üye tamsayısının en az onda birine denk düşen sayıdaki milletvekilinin önergesi ile yapılacak başvurunun TBMM'nce kabulü üzerine TBMM Başkanlığı, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığından Soruşturma yapılmasını isteyebilmektedir. Başsavcılığın hazırlık soruşturması sonucunda vereceği, kamu davasının açılmasına ya da açılmamasına ilişkin karara karşı ilgilinin ya da belirli sayıdaki milletvekillerinin yapacakları itirazların çözüm yeri Yargıtay Ceza Daireleri Başkanlar Kurulu olmalıdır. Bu Kurulun ya da itiraz edilmemesi durumunda Yargıtay Başsavcılığının Yüce Divan'a sevk kararının yerine getirilmesi TBMM'nin kararına bağlı olmalıdır.

4. MİLLETVEKİLLİĞİ ÜYELİĞİYLE İLGİLİ KURALLAR

Milletvekili seçim dönemi dört yıla indirilmelidir.

İstifa eden milletvekilinin milletvekilliği, istifasının geçerli olduğunun

TBMM Başkanlık Divanınca saptanması ile düşer, itiraz durumunda, itirazla ilgili konuda kesin kararı TBMM verir, kuralı benimsenmelidir.

Üyelik bağdaşmayan işlerin kapsamı genişletilmelidir (22).

Milletvekillerinin ödeneğinin hesabında “enyüksek devlet memuru” yerine, birinci derecenin dördüncü kademesindeki memurun almakta olduğu miktar” esas alınmalıdır.

5. GENEL AF YETKİSİ

1982 anayasasında TBMM'nin af yetkisini, kimi suçlar yönünden kaldıran kural, anayasadan çıkarılmalıdır (m. 87).

6. ULUSLARARASI ANDLMAŞMALARIN ÜSTÜNLÜĞÜ

Anayasada, usulüne göre yürürlüğe konulmuş uluslararası andlaşmaların içerdiği kuralların ve bağlı olduğumuz ulusalüstü organların kararlarının iç hukukta da bağlayıcı ve üstün olduğu belirtilmelidir.

• YÜRÜTME

1. CUMHURBAŞKANI

Cumhurbaşkanının görev ve yetkileri parlamenter sistemle uyumlu kılınmalı başka bir deyişle daraltılmalıdır.

2. GENELKURMAY BAŞKANLIĞI

Anayasaya göre, milli güvenliğin sağlanmasından ve silahlı kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından TBMM'ne karşı Bakanlar Kurulu sorumludur. Bakanlar Kurulunun sorumlu olması kurul içindeki ilgili bakanı öncelikle sorumlu kılar. Bu durumda, milli savunma işi, milli savunma bakanının yetki ve sorumluluk kapsamı içindedir ve Meclise karşı öncelikle sorumlu kişi Bakanlar Kurulu üyesi olarak Milli Savunma Bakanıdır. Bakanın sorumlu olması, aynı zamanda yetkili de olmasını gerektirir. Bu nedenle, Genelkurmay Başkanlığı, sorumlu Milli Savunma Bakanlığına bağlı olmalıdır.

(22) Oya Araslı, a.g.r.

3. MGK

1982 Anayasasında, Milli Güvenlik Kurulu'nun asker ağırlıklı yapısını ve görevini düzenliyen kural değiştirilmelidir. Demokratik bir devlette, siyasal karar organları tümüyle seçilmiş kişilerden oluşmalıdır. Milli güvenlik siyasetinin belirlenmesi TBMM'nin yetki ve görevi kapsamında olmalıdır.

4. BAKANLAR

Bakanlar meclis dışından ya da meclis içinden seçilmeli, ancak Meclis'ten seçilenlerin milletvekilliği son bulmalıdır. 1982 Anayasasında olduğu gibi hükümetlerin kurulması, düşürülmesine göre daha kolay olmalıdır.

5. KANUN HÜKMÜNDE KARARNAME

Yürütmeye, yasa hükmündeki kararnameler kullanımında daha fazla esneklik ve etkinlik sağlanmalı, ancak belirli bir süre içersinde meclisten geçmiyen yasa hükmünde kararnameler yürürlükten kalkmalıdır. Olağanüstü hal rejimi yeniden düzenlenmeli ve daraltılmalıdır; ve mutlaka bu dönemde çıkarılan yasa hükmünde kararnameler ve yapılan işlemler yargı denetimi kapsamı içinde olmalıdır. Mecliste belirli süre içersinde görüşülmeyen OÜKHK ler yürürlükten kalkmalıdır.

İdarenin, olağan ya da olağanüstü dönemde, istisnasız, her türlü işlem ve eylemi yargı denetimine bağlı olmalıdır. Olağanüstü dönemde yürütmenin yetkilerinin artması, karşı yetki durumundaki yargı denetimiyle dengelenmelidir.

6. EKONOMİK VE SOSYAL KONSEY

Bakanlar Kurulunca kendisine sevk edilen ekonomik ve sosyal nitelikli yasa tasarılarını, KHK leri, Bakanlar Kurulu kararlarını incelemek ve görüşlerini sunmak üzere Ekonomik ve Sosyal Konsey kurulmalıdır. Bu Konseye, bir temsilciyle kendisinden görüş istenen yasa tasarıları hakkında Mecliste görüş bildirme hakkı tanınmalıdır.

7. KAMU DENETÇİSİ (OMBUDSMAN)

Yürütmede saydamlık sağlanmalı, her türlü savurganlığı ve yolsuzluğu önleyici kurallar getirilmelidir. Sivil ve askeri yönetim, yargı yerleri, meclis, Cumhurbaşkanlığı yönetimi dahil, tüm kurum ve kuruluşlarda denetim ve so-

ruşturma yetkileriyle donatılmış bağımsız ombudsman ya da benzeri bir kuruluş kurulmalıdır. Bu kuruluş yıllık raporlarını, Cumhurbaşkanına, TBMM'ne, hükümete sunmalı ve basın yoluyla kamuya duyurmalıdır. Ayrıca soruşturma sonuçları ilgililere bildirilmeli, sorumlular hakkında suç duyurusu yapılmalıdır. Bu kuruluşun kararı karşısında hiç kimse dokunulmazlık kalkmasını arkasına saklanmamalıdır. Devlet Denetleme Kurulu, kaldırılmalı ya da yeni bir yapılanma ile bağımsız ve etkin bir Ombudsman kuruluşuna dönüştürülmelidir.

Sayıştay, genel ve katma bütçeli dairelerin gelir, gider ve malları yanında, yerindelik denetimi de yapabilmeli, gereksiz ya da amaca uygun olmayan harcamalarda ve kamu mallarının kullanımındaki yolsuzluklarda ilgililerin sorumluluğu belirtilmeli, savurganlıkların hesabı sorulabilmelidir.

İçimizdeki özlem gün ışığında demokrasidir.

8. ÜNİVERSİTELER

Üniversitelere özerklik tanınmalı, YÖK'ün yapısı ve üyelerinin seçilme biçimi tamamen değiştirilmeli ve saydamlaştırılmalıdır. YÖK'ün görevi, üniversitelere tahsis edilen kaynakların kullanılmasını denetlemek, üniversiteler arasında koordinasyon sağlamak, öğretim elemanlarını bilimsel yayın ve etkinliklerini arttırıcı yönde özendirmekle sınırlı olmalıdır. Öğretim üyeliği sıfatının devamı ve akademik unvanların kullanılması yıl içinde belirli sayıda bilimsel yayına ve akademik etkinliğe bağlı olmalıdır.

Üniversiteler, ideolojik ve siyasal amaçlarla yöneltelen ya da akademik unvanlarla kişisel çıkar aracı olarak kullanılan bir kurum olmak yerine; bilim, hizmet ve teknoloji üretiminde yarışan; kendi içinde denetim mekanizmasını kuran ve çalıştıran mekanlara dönüşmelidir. Yönetimde öğrenci temsilcileri de yer alabilmelidir.

8. ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU

Başbakanlığa bağlı, kamu tüzel kişiliği niteliğinden kurtarılmalıdır. Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu, eskiden olduğu gibi dernek statüsüne kavuşturulmalı, malları ve gelirleri yeniden kendilerine bağlanmalıdır (23).

(23) Cem Eroğul, a.g.r.

1982 Anayasası döneminde kurulan Atatürk Kültür Merkezi, devlet yönetiminden tamamen bağımsız özerk bir sanat kurumuna dönüştürülmelidir. Bu kurumun görevi, bilimsel, sanatsal ve kültürel etkinliklerde bulunma, bu faaliyetleri özendirme ve özgür bir ortamda gerçekleştirmelerini sağlamak olmasıdır. Anayasanın 134. Maddesi bu amaca göre yeniden düzenlenmelidir (24).

• YARGI

Yargının amacı hukuka uygunluğu ve adaleti sağlamaktır. Hukuka uygunluğu sağlamanın ve adalete ulaşmanın aracı ise bağımsız ve yansız yargıdır. Bir anayasanın çağdaş olabilmesi, ancak, yargı bağımsızlığını kesin olarak öngörmesiyle olanaklıdır. Adil yargılanmanın gerçekleşmesi, büyük oranda, yargının bağımsızlık esasına göre kurumsallaşmasına; yargıda etik değerlerin gelişimine ve yargısal işlevin yapılışından doğabilecek sorumluluğun belirlenmesine ve yargıda eğitim ve kalite sağlanmasına bağlıdır.

Ayrıca, adil yargılanmanın bir başka unsuru, sav ve savunmanın etkinliğidir.

BAĞIMSIZ VE YANSIZ BİR YARGI İÇİN ÖNERİLER:

- Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, teftiş elemanları ve sekreteryası ile Adalet Bakanlığının dışında, yönetsel ve adli yargı ayrımlı, mahkemelerin bağımsızlığı ve yargıç güvencesi esaslarına uygun bir yapıya ve konuma getirilmelidir. Bu kurulun verdiği kararlar, kesinlikle yargı denetimi kapsamı içine alınmalıdır. Ayrıca Anayasada, yargıçların seçiminde yasada belirlenecek kalite ve niteliğe bağlı nesnel ölçütlerin esas alınacağı belirtilmelidir.
- Devlet Güvenlik Mahkemelerinde de CMUK uygulanmalı, yargılama usulleri başka bir yasaya bırakılmamalı; adil yargılanma ilkesi zedelenmemelidir.
- Savcılara bağlı adli polis örgütlenmesine gidilmeli, kanıtlara ulaşmada, sanıkların bulunup yakalanmalarında ve sorgulanmalarında güvenilirlik sağlanmalıdır.

(24) Atila Sav, a.g.r.

- Komutanlık ile ilişkileri “mahkemelerin bağımsızlığına, hakimlik güvencesine ve “askerlik hizmetlerinin gereklerine” göre düzenlenen Askeri yargının yargı alanı, sadece askeri disiplin suçlarla sınırlı olmalıdır.
- 1982 Anayasasında, “İdare, kuruluş ve görevleriyle bir bütündür” denilmesine karşın, idari yargı alanında olması gereken bütünlük, sivil ve askeri idari mahkemeler arasında bölüştürülmüştür, böylece, idarede bütünlük ilkesi zedelenmiştir. Askeri İdare Yüksek İdare Mahkemesi kaldırılmalıdır.
- İdarenin her türlü eylem ve işlemine karşı yargı açık tutulmalı, mevcut istinalar tümüyle kaldırılmalıdır. 1982 Anayasasında temel hak ve özgürlükler rejimi ile temel hak ve özgürlükleri durdurmaya varan yetkilerle donatılan yürütme ve çok halde yargı denetimini dışlayan olağanüstü hal rejimi arasındaki çelişki, yönetimde olması gereken, yetki - sorumluluk - yargı denetimi üçlüsüne dayalı dengenin bozulmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, idarenin tüm işlem ve eylemleri, olağanüstü hal ya da sıkıyönetimce tesis edilen yönetsel işlem ve eylemler yargı denetimi kapsamına alınmalıdır.
- YÜKSEK MAHKEMELER

Yüksek Mahkemeler yeniden belirlenmeli ve sayıları azaltılmalıdır.

1. ANAYASA MAHKEMESİ

Kuruluşu

Anayasa Mahkemesi, yeniden yapılanmalıdır. Anayasa Mahkemesi yargıçları, kuruluş yasasında belirtilecek nesnel nitelikler esas alınarak seçilmelidirler. Söz konusu seçimler Cumhurbaşkanı, TBMM, yüksek yargı organları, Sayıştay, YÖK, T. Barolar Birliği tarafından, ayrılacak kontenjanlara göre doğrudan yapılmalıdır. Asıl - yedek üye ayrımı kesinlikle kaldırılmalı, yargıçların görev süreleri 12 yıla sınırlandırılmalı, dört yılda bir üçte bir üyenin yenilenmesi olanağı sağlanmalıdır.

Anayasa Mahkemesi (AYM), konulara göre yapılacak ayrıma göre ikili departman sistemine göre çalışmalıdır.

Yüce Divan, Parti Kapatma, mali denetim, yasama dokunulmazlığının kaldırılması ya da milletvekilliğinin düşmesine ilişkin davalarda temyiz olanağı sağlanacak biçimde iki kademeli yapılanmaya gidilmelidir.

İptal davası

AYM'ye iptal davası için başvurabilecek kişiler arttırılmalıdır. Bu arada Danıştay Başsavcısı, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ve Barolar Birliği; kendi varlıklarını ilgilendiren konularda Yargıtay, Danıştay ve üniversiteler iptal davası açabilmelidirler. Dava açacaklar açısından 1982 Anayasası'nın 148 ile 150. Maddeleri arasındaki çelişki anayasa kuralıyla giderilmelidir.

On yıllık süre sorunu

İşin esasına girilerek verilen ret kararına ilişkin kurala karşı on yıl içinde yeniden başvuru yapılamıyacağı hükmü Anayasadan çıkarılmalıdır. Bu süre iki ya da üç sene olarak belirlenebilir (25).

Bireysel başvuru

Kişilerin Anayasada belirlenecek temel haklarına zarar veren kurallara karşı yönetsel ve yargısal başvuru yolları tüketildikten sonra Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yolu açılmalıdır (Anayasa yakınması).

Anayasal denetimin kapsamı

Anayasaya uygunluk denetimine yasak alan bırakılmamalıdır. Olağanüstü hal, sıkıyönetim yasa hükmünde kararnameleri, yasa kurallarına eşdeğer güç ve etkideki TBMM kararları ile İçtüzük değişikliği niteliğindeki kararlar anayasa yargısı denetiminin kapsamına alınmalıdır. 1982 Anayasasının Geçici 15. Maddesi kesinlikle ve öncelikle yürürlükten kaldırılmalıdır.

Mahkemelere sınırlı anayasal denetim yetkisi verilmelidir.

Öndenetim

Parlamento üyelerinin ödenek ve yolluklarını düzenliyen ve kendilerine ayrıcalık tanıyan yasalarda ve telafisi güç zararların doğmasına yol açabile-

(25) Oya Araslı, raporunda üç yıllık süre önermektedir.

cek yasalarda öndenetim benimsenmelidir. Uluslararası andlaşmalar da, onay öncesinde öndenetime bağı kılınabilir. Ancak, öndenetimde, Anayasa Mahkemesince Anayasaya aykırı görülen uluslararası andlaşma taslakları, hükümet tarafından gerekli görüldüğünde, halk oyuna sunulabilmelidir.

Yürürlüğü durdurma

AYM, hukuka açıkça aykırılık bulunması ve kuralın yürürlüğünün devamında giderilmesi olanaksız zararların söz konusu olması durumlarında, Anayasal yetkiyle, yürürlüğün durdurulması kararı verebilmelidir.

Yasama organının ihmali

Yasama organının anayasanın emrettiği yasaları çıkarmadaki ihmali, anayasal denetime bağı kılınmalıdır.

Yasa boşluğu sorunu

Anayasa AYM'nin iptal kararıyla yasa boşluğu oluşması ve bu boşluğun AYM'nin iptal hükmünün yürürlüğe girmesi için tanıdığı süre içinde TBMM'nce doldurulmaması durumunda, sorunun çözümü için yürütmeye, Anayasa Mahkemesinin iptal kararındaki esaslar doğrultusunda KHK çıkarabilmek yetkisi tanınmalıdır.

Hakem yetkisi

Devletin üst organları arasında, özellikle yürütmenin sorumsuz başı Cumhurbaşkanı ile yürütmenin sorumlu öteki başı başbakan arasında çıkabilecek yetki uyuşmazlıklarının giderilmesinde Anayasa Mahkemesi görevlendirilebilir.

V. SONUÇ

Bireyin özgürlüğü için demokrasi; özgürlüklere güvence sağlanması için hukuk; devlet karşısında temel hak ve özgürlüklerin korunması için anayasa vardır. Anayasaların temel işlevi insan hak ve özgürlüklerini korumaktır. Anayasa, yalnızca bugünün değil, yarınların sorunlarının da çözümüne ve çağdaşlaşma özelemlerine açık bir üst norm ve toplumsal bir uzlaşma belgesi niteliğinde olmalıdır. Çağdaş anayasa, toplumun değişen ve gelişen devingen yapısına ve çağdaşlaşma özelemlerine uygun bir dokuyla örülmeli, düzenleyici olmaktan öte, ilke koyucu, yol gösterici olmalıdır. Çağdaş anayasa, çatışmanın değil; barışın, uzlaşmanın ve hoşgörünün kapılarını açık tutmalıdır.